

MOST

Bilten Udruženja useljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu

GODINA 64

BROJ 5

AVGUST 2016.

ODLAZAK JEDNOG OD OSNIVAČA MODERNE DRŽAVE IZRAEL

ŠIMON PERES

2.8.1923 – 28.9.2016.

Šimon je rođen u Poljskoj, a u Palestinu se uselio 1934. gde se sa majkom i ostatkom porodice pridružio ocu, koji je dve godine ranije emigrirao u Palestinu. Od najranije mladosti istakao se brilijantnim govorima te se vrlo brzo našao u vrhu rukovodstva i postao blizak saradnik osnivača izraelske države Ben Guriona.

Politički život Šimona Peresa najbolje oslikava koliko je dug i težak put ka miru i stabilnoj državi Izrael.

Zajedno sa Jicakom Rabinom i Jaserom Arafatom, 1994. godine dobio je Nobelovu nagradu za mir.

Šimon Peres je sahranjen 30. septembra 2016. na brdu Hercl, ispraćen od strane velikog broja najviših predstavnika država i vlada zemalja iz celog sveta i brojnih poštovalaca njegovog dela.

Predsednik SAD Barak Obama je u svom oproštajnom govoru naglasio da nam je Šimon Peres ostavio u amanet obavezu da konačno zaključimo mir sa svim arapskim susedima.

Benjamin Natanjahu, premijer Izraela, govorio je sa velikim poštovanjem o čoveku sa kojim je često bio politički rival. Natanjahu nije propustio da naglasi veliki doprinos Šimona Peresa unutrašnjem i spoljnom ugledu Izraela,

čiji je premijer bio u dva mandata, a potom i predsednik države.

ODRŽANA GODIŠNJA SKUPŠTINA HOJ PROMENE U GLAVNOM ODBORU REČ MIRI DERMAN, PRESEDNICE HOJ

Prevod sa hebrejskog na S/H Goran Rajs

Već smo na kraju ljeta, praznici su na pragu i želim da vam svima Nova 5777 godina bude dobra i aktivna godina, godina ugodnog i interesantnog rada, da bude zadovoljstva u porodici, dobrog zdravlja!!! I naravno "Gmar Hatima Tova". Sve to kako bi se mogli i nadalje sastajati i uživati zajedno.

Zaključili smo 5776. godinu generalnom skupštinom – u nastavku možete pročitati izvještaj. Odbor nastavlja aktivnosti punom parom, djelomično u dosadašnjem sastavu: Mirijam Aviezer, Joel Fisher, Alex Ekstein i David Gomboš. Odboru su se priključila dva nova člana: Bianka Šlezinger i Alex Leon. Želim da poželim dobrodošlicu novim članovima i da im se zahvalim u vaše ime na spremnosti da uzmu učešća u zajedničkom radu za sve nas i Hitahdut. Posebna hvala Mirijam, Joelu, Alexu E. i Davidu, članovima Odbora što su spremni da nastave sa radom u korist svih nas. Lično se zahvaljujem svakom od njih pojedinačno na podršci, saradnji i usklađenom radu, jer su mi na taj način omogućili da funkcionišem kao predsjednica Hitahduta. Želim se nadalje zahvaliti na dobrovoljnom radu Lili Papo i gosp. Žambokiju, članovima koji napuštaju Odbor. Izabrani su novi članovi u Kontrolnu komisiju: Giora Demajo i Josi Tauber.

Nastavak na 2. Strani

MOST

Bilten Udruženja useljenika iz
bivše Jugoslavije u Izraelu

Godina 64
Broj 5 / 2016.
Broj strana: 40

HOJ POB 5049
Hitahdut Oley Jugoslavia, Kfar
Saba 4415001. BOX 5049

E-mail: hitahdut@gmail.com

REDAKCIJA

Glavni urednik Milan Fogel
e-mail:

milan.fogel@gmail.com

Urednik hebrejske strane
Alex Epstein

Članovi redakcije: Avraham Atijas,
Miriam Aviezer, Ivica Čerešnješ i
Dušan Mihalek

POZIV ČITAOCIMA

Više nisam siguran kada kažete
da ste zadovoljni Mostom. Možda
nam se javljate i hvalite samo
reda radi?

Istina je da se mi trudimo, ali kao
urednik, moram reći da saradnja
nije obostrana. Uspeli smo da
imamo stalne saradnike, ali to nije
dovoljno. Baš vi se oglašujete o
pozive na saradnju. Možda, ipak,
ima nešto što biste želeli da
podelite sa čitaocima Mosta, neka
vest, neko sećanje iz dalje ili bliže
prošlosti.

Neko mi je rekao da mu je
nezgodno da piše, jer je prilično
zaboravio jezik iz bivše
Jugoslavije. Nemojte to da vas
brine, sve će biti napisano onako
kako treba!

Pišite, šaljite nam interesantne
fotografije, za vas će uvek biti
prostora u Mostu!

Urednik

SKUPŠTINA HOJ – nastavak sa 1. strane

Film o Šoa Jevreja Jugoslavije: Nastavljamo sa
sakupljanjem novca kako bi se film završio! U ovom momentu
cilj je stići do obavezne faze nazvane "Rough Cut" (faza u kojoj
film poprima konačnu formu), kako bi mogli prikazati film pred
distributerom (Broadcasting body). Ako ih film zainteresuje, oni
će pomoći u njegovom završetku. Nedostaje nam 60,000
šekela kako bi smo došli do Rough Cut faze. Sigurna sam da
svako od vas hoće i želi da se film završi i projektuje. Na svima
nama je da se pridružimo i pomognemo u postizanju tog
važnog cilja. Gledajte na to kao na ličnu misiju.

Pošta: Sigurno ste se svi sreli sa problemima oko dolaska
pošte, dolaskom pošte sa velikim zakašnjenjem ili jednostavno
nedolaskom. Zbog toga smo na sastanku Odbora odlučili da
prekinemo uplate članarina i donacija putem pošte od 01-01-
2017 (to će nam uštediti i određene troškove). Uplate će se
vršiti čekovima, bankovnim transakcijama ili direktnim
plaćanjem putem interneta. U sljedećem izdanju novina
objasnićemo detaljno način uplate članarina.

Arhiv Eventov: Molim vas da prebacite u arhiv autobiografske
knjige, fotografije, dokumente itd. Sve što je vezano za život
jevrejskih zajednica Jugoslavije prije i za vrijeme Šoa koja ih je
pogodila. Oko prenosa materijala, molim vas da budete u vazi
sa volonterima Eventova na njihovom e-mailu:
eventov.arhiv@gmail.com.

Nova Godina donosi i nove inicijative: Ove godine molim da
se koncentrišemo na tri važna nova projekta kako bi ih proveli
u djelo.

Kako bi omogućili mladima koji vuku korjene iz Jugoslavije da
upoznaju i razumiju istoriju Jevreja Jugoslavije i istoriju Šoa
njihovih porodica, molimo da se dođe do unuka i praunika koji
žele učestvovati u istraživačkom radu vezanom za tu temu.
Pomoći ćemo im da pronađu ideje za njihove radove,
materijale za čitanje i pronalazačenja svjedočanstava. Dr. Šeli

Rahel Drumer Levi je spremna da dobrovoljno vodi ovaj važan projekat.

Organizovati izlete u države bivše Jugoslavije, koji odgovaraju drugoj i trećoj generaciji, na lokacije značajne za istoriju Jevreja Jugoslavije. Odgovorni za kreaciju programa su Tanja Ben Haim (turistički vodič) kojoj će se pridružiti član Odbora Alex Leon koji je zamislio taj program.

Stalna veza sa članovima Hitahduta – Ja u stalnoj vezi sa članovima Hitahduta vidim veliki značaj, kako bih znala kako su članovi, koji su njihovi zahtjevi, primjedbe i sugestije. Od kada sam izabrana za predsjedavajuću Hitahduta, pokušavala sam zainteresovati mnoge članove da vode ovaj važan projekat. Ovaj put sam uspjela! Nova članica Odbora Bianka Šlezinger uzela je na sebe ovaj važni izazov. Pomagat će joj Mirijam Nir (Montag), Jakir Weiss i Ronen Cahor. Nadam se da će se priključiti dodatni dobrovoljci kako bi nam omogućili da budemo istovremeno u vezi sa velikim brojem naših članova.

Za volontiranje možete se povezati sa Biankom na telefon: 054-7421508.

U prošlom izdanju novina napravljena je štamparska greška u imenu **Ivanke Šemi** koja je stalni volonter i spremna je uvijek prevesti sve što se traži od nje na "jugoslovenski" jezik. Hvala ti draga Ivanka!

Podsjećanje na tradicionalni piknik u Ben Šemen šumi: Piknik će se održati u ponedjeljak 17-10-2016 sa početkom u 10:00 sati. Ponesite piće, hranu, stolove i stolice (nema dovoljno klupa na samom mjestu) i ako je moguće donesite dostojan poklon za tombolu (poklon treba da je upakovan). Da bi se organizovali na prostoru, obilježili ga, potrebni su nam dobrovoljci. Dobrovoljci javite se Miri: 050-3556842.

Šta je na programu: Susret prijatelja, jugoslovenske pjesme i plesovi (učiće se koraci jugoslovenskih plesova), tombola (cijena kartice za tombolu je 20 šekela. Dobit će se donirati za završetak filma). Obilježiti ćemo prostor na kome ćemo omogućiti umjetnicima i kreatorima da predstave svoje radove (crteže, nakit, skulpture itd.). Svaki umjetnik će donijeti stalak i stol za predstavljanje radova.

Na pikniku će biti moguće platiti članarinu za 2017 godinu, kao i donirati za film.

Za kraj još dvije stvari:

U posljednje vrijeme predlažu razne organizacije iz država bivše Jugoslavije pomoć oko povrata jevrejske imovine. Udruženje useljenika iz bivše

Jugoslavije u Izraelu ne djeluje i ne bavi se pitanjima povrata imovine. Ipak savjetujemo svakom pojedincu da dobro provjeri kome povjerava da se bavi njegovim pitanjima.

Mnogi od vas obraćaju nam se u vezi državljanstava država bivše Jugoslavije. Hitahdut nije strana u tim pitanjima i ne bavi se njima. To je stvar koja se tiče vas i odgovarajućih ambasada.

Vidimo se na pikniku!

NOVA AMBASADORKA IZRAELA U BEOGRADU, H.E. ALONA KAM FIŠER, PREDLA JE AKREDITIVE PREDSEDNIKU SRBIJE TOMISLAVU NIKOLIĆU.

OGRADA PREMA JORDANU

Piše Ben Israel

Kritika može biti pozitivna i negativna. Za Izrael je često namenjena negativna kritika, kao na primer, kada su u pitanju ograde.

A šta se dešava u Evropi? U strahu od izbegličkog talasa sa Bliskog istoka i dalje, preko Turske, Evropa, ili bar jedan njen deo na 'prvoj liniji fronta', uveliko se ograđuje. Prvo su krenuli Mađari, za njima Hrvati, pa Slovenci... Oni u unutrašnjosti Evrope još uvek mogu da dele lekcije o humanosti i drugim pravima, ne obazirući se na uzroke 'izbegličke krize', jer su i oni sami deo problema koji su naterali ljude da napuste svoja vekovna ognjišta. Da li onda treba da optužujemo Mađare, Hrvate, Slovence... koji ničim nisu izazvali krizu, a sada čine bedem, koji treba da zaštiti ostale delove Evrope? Naravno da Ne.

Prema podacima Ujedinjenih nacija procenjuje se da u svetu ima oko 65 miliona izbeglica. Verovatno ovaj podatak za mnoge ne znači ništa, sve dok se ne spomenu palestinske izbeglice. Tog momenta počinje napad na izraelsku politiku, a nikom ne pada na pamet da kaže koliko je u isto vreme bilo jevrejskih izbeglica, proteranih iz arapskih zemalja.

Maabarah – kamp za jevrejske izbeglice

Između 1948. i 1974. godine je više od 800 hiljada Jevreja bilo prognano iz muslimanskih država. Za razliku od Palestinaca, ovi Jevreji nikad nisu bili priznati kao izbeglice niti su dobili humanitarnu pomoć od strane UN.

Novi talas izbeglica stvara nove probleme. Među izbeglicama su često infiltrirani teroristi, koji predstavljaju ozbiljnu pretnju za države gde se nađu. Svi se pitaju i čude kako je došlo do krize tolikih razmera. Međutim, problem nije kako je došlo do krize, nego kako otkloniti uzroke. Teško, jer su terorističke organizacije pod firmom borbe za demokratiju dobile podršku za smenu nekih aktuelnih režima. No, bar Izrael u tome ima iskustva, to se na kraju 'obije o glavu'. Tako se i Izrael, ni kriv ni dužan, našao u situaciji da se brani od ISIS-a, takozvane Islamske države, a ničim nije doprineo pokretu, koji poprima terorističke atribute.

Izrael rešava svoje probleme, između ostalog, ogradama, a pravo rešenje za Zapad nikada neće biti primenjeno, jer kriza nije izazvana da se stvari vrate na staro (a to i ne može, ubijen je Sadam Husein, Moamer El Gadafi...), nego

da marionetske vlade ostvare ratne ciljeve u borbi za demokratiju. Jadan arapski svet kome se toliko pomaže da dobije demokratiju. Mi je, hvala Bogu, imamo i bez njihove pomoći i ne pitajte nas zašto podižemo ograde.

Ko kaže da ne možemo zajedno?

Snimak je napravljen u Americi...

PALESTINCI BEZ POSLA

Piše Ben Israel po nagovoru Arona Albaharija iz Beograda

Dokle može da ide ljudska glupost? Ovo bi mogao da bude podnaslov za ovaj tekst da tema nije isuviše ozbiljna.

Anti-Izrael bojkot proizvoda u nekim zemljama Zapada, najviše štete je naneo Palestincima, koji su bili zaposleni u izraelskim kompanijama na Zapadnoj obali. Toga su sasvim svesni i palestinski autoriteti, suočeni sa novim prilivom nezaposlenih, koji su silom prilika dobili otkaz. Da ne bismo ostali nedorečeni da kažemo da se bojkot robe odnosi na izraelske kompanije koje imaju svoje filijale na palestinskoj teritoriji.

I šta se onda dešava. Na primer, oko 500 palestinskih radnika dobilo je otkaz pošto je zbog bojkota proizvoda SodaStream International Ltd. kompanija izmeštena sa teritorije Judeje i Samarije. Kompanija bez problema nastavlja sa radom, a palestinski

radnici, koji su zarađivali dva do tri puta više od njihovih kolega zaposlenih u palestinskim kompanijama, ostali su bez ikakvog prihoda. Tome treba dodati da su palestinski radnici zaposleni u izraelskim kompanijama uživali socijalnu zaštitu, medicinsko i penziono osiguranje kao i svi drugi izraelski uposlenici.

U Judeji i Samariji postoji oko 800 izraelskih fabrika koje zapošljavaju oko 15,000 Palestinaca i 6,000 Jevreja. Pored toga, hiljade Palestinaca ostvaruju prihode u sekundarnim delatnostima, kao što su transport, dobavljači sirovina za proizvodnju i drugog. Zahvaljujući bojkotu, u bliskoj budućnosti hiljade Palestinaca moraće da potraže posao u posrnuloj palestinskoj ekonomiji. Na kraju, moramo da postavimo pitanje, u čijem interesu je bojkot, koji sigurno neće naneti štete izraelskoj privredi. Možda će pre doprineti smanjenju nezaposlenosti u Izraelu.

KONFERENCIJA 'KAKO STIĆI DO POMIRENJA – RAZUMEVANJA'

Izvor, sajt JOZ

Galerija „Dobo Tihamer“ iz Kanjiže, Vojvodina, Srbija, bila je domaćin međunarodne konferencije „Kako stići do pomirenja – razumevanja“ koju je organizovala Jevrejska opština Zemun i OKU CNESA uz podršku *Fondacije za otvoreno društvo Srbija* i Josefa Žambokija iz Izraela.

Konferencija je bila prilika da se razmene stavovi i istraživanja o stradanju tokom Drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije i današnje Srbije, kao i da se odgovori na nekoliko intrigantnih pitanja koja se sve češće postavljaju u javnosti. To su pre svega inicijative za podizanje zajedničkih spomenika svim žrtvama Drugog svetskog rata i posleratnog perioda. Drugo pitanje koje se postavlja je da li je restitucija imovine odlučujući motiv za reviziju istorije, odnosno za rehabilitaciju osuđenih i neosuđenih pripadnika okupacionih snaga i domaćih saradnika? Da bi se dobili odgovori na ova pitanja na konferenciju su bili pozvani predstavnici nacionalnih saveta Mađara – Atila Babi, Roma – Miloš Nikolić, Nemaca, Hrvata i Jevreja, istoričarka dr Olga Manojlović Pintar, istoričar iz Segedina dr Lajoš Foro, arhitekta Aleksandar Nećak, urednik lista Most iz Izraela Milan Fogel i istoričar dr Marjan Toš iz Slovenije. Na konferenciji se nisu pojavili predstavnici nacionalnih saveta Nemaca i Hrvata. Nadamo se da će njihove radove na zadatu temu dostaviti naknadno. Zbog bolesti konferenciji nije mogao

da prisustvuje dr Marjan Toš, ali je njegovo pisano izlaganje podeljeno svim učesnicima konferencije.

Na otvaranju konferencije prisutnima se obratio potpredsednik Pokrajinske vlade Vojvodine i resorni sekretar za obrazovanje, propise, upravu, nacionalne manjine – nacionalne zajednice Mihalj Njilaš. U svom obraćanju posebno je istakao da do pomirenja može da se stigne samo ako stvaramo i čuvamo prostor u kojem se uvažava iskustvo drugih. Izrazio je uverenje da će konferencija biti putokaz vrednostima na kojima bi svako društvo trebalo da se temelji. Gostima se potom obratio predsednik skupštine opštine Kanjiža Miloš Kravić koji je pozeleo učesnicima uspešan rad. Direktorica *Fondacije za otvoreno društvo Srbija* je naglasila da podrška ovakvim projektima sama za sebe govori da je *Fondacija* uvek stajala na strani Srbije. Učesnike konferencije je na kraju pozdravio i domaćin OKU CNESA Karolj Šarnjai i poželo učesnicima da se osećaju kao kod svoje kuće.

Milan Fogel, drugi s leva, urednik Mosta, u svom izlaganju stavio je akcenat na budućnost, a prošlost treba prepustiti istoričarima

U radnom delu konferencije svi učesnici su predstavili svoje radove. Zaključili su da ćemo se lakše i bolje u budućnosti razumevati ako budemo svi zajedno radili na edukaciji građana Srbije. Za „edukaciju“ je potrebno da istoričari, umesto falsifikovanja činjenica zarad potreba određenih političkih krugova, građanima predstavljaju istorijske događaje onakve kakvi su se i dogodili. Istorija se ne može menjati od danas do sutra ali pokušaji da se to radi su prisutni ne samo u Srbiji već i u brojnim zemljama Evrope. Nadamo se da je i ova konferencija u organizaciji Jevrejske opštine Zemun bar malo doprinela da se neke stvari postave na „svoje mesto“.

Europski dan židovske kulture

Piše Svetlana Klinčić, Zagreb

U nedjelju, 4.rujna, obilježen je šesnaestu godinu zaredom, u trideset zemalja Europe, Europski dan židovske kulture.

Kao i svake godine, Europska asocijacija za očuvanje i promociju židovske baštine uputila je novu temu: Židovski jezici.

U našoj Sinagogi, uz prisutnost brojne publike, otvorila ga je Dr. sc. Jagoda Večerina s predavanjem na temu: Ladino , živi jezik.

A da je ladino, iznad svega u svojim dijalektalnim varijantama, i nadalje živ jezik saznali smo iz brojnih primjera koje navela Dr. sc. Jagoda Večerina.

Naime, kako su se Sefardi zbog raznih okolnosti (u prvom redu zbog protjerivanja, ali i u potrazi za boljim opstankom) selili diljem svijeta, tako je i ladino poprimao, ovisno o zemlji u kojoj se govorio, svoju novu jezičnu varijantu. Navodim primjer riječi ugljen, koja na ladinu glasi: carbon, a Sefardi koji su živjeli u Bosni zvali su ugljen čumur.

Nakon predavanju o ladinu uslijedilo je predavanje Jasminke Domaš na temu: Židovski pisci i jezici.

Jasminka Domaš, u svom opsežnom predavanju, bavila se židovskim jezicima, piscima koji su, ovisno o tome na kojem su od jezika odrastali, prenosili i duh toga jezika u svoje stvaranje.

No težište izlaganja Jasminke Domaš zasigurno je počivalo na jidišu.

Nesporna je činjenica da je jezik taj koji prenosi duh, tradiciju jednog naroda, a pisanje kao takvo čuva njegovu baštinu.

Prijepodneveni su program završile i uljepšale sestre Anja i Paula Grabar, koje su otpjevale tri židovske pjesme i to na jidiš-u, na ladinu i na hebrejskom jeziku.

U večernjim satima, u Muzeju za umjetnost i obrt, Bet – Israel je organizirao koncert klezmera, sefardske glazbe i poneke sevdalinke, a u izvedbi Zrinke Posavec i njezinog sastava (Filip Novosel, Zvezdan Ružić i Tihomir Hojsak), a kao posebni gost nastupio je Bruno Philipp – klarinet.

U prepunoj dvorani Muzeja, publika je s oduševljenjem dočekala veseli klezmer, pomalo melankoničnu pjesme sefardske muzike i šaljive sevdalinke.

Za kraj programa Zrinka Posavec je odabrala i izvela a cappella, na hebrejskom jeziku, Shalom Aleichem,. Prelijepo!

KONCERT U KANJIŽI

Piše Nenad Fogel, foto J.Rakita

Povodom održavanja Konferencije o pomirenju, poznati izraelski biznismen, ing. Josef Žamboki, darovao je gradu, u kome je preživio Drugi svetski rat, gala koncert svetski poznatih operskih umetnika iz Izraela, Nemačke, Srbije i mlada pevačica iz Kanjiže Sanja Tomišić

„Za vreme Drugog svetskog rata Pal Žamboki, poreklom iz Kanjiže, odveo je iz Beograda, tada desetogodišnjeg dečaka Josefa Benavrama i njegovu sestru Rozu u Kanjižu i tako ih spasao sigurne smrti. Posle rata Pal je usvojio Josefa koji je ostao u Kanjiži gde je završio školovanje i postao uspešni privrednik i profesor. Iako se pre mnogo godina iselio za Izrael nikada nije zaboravio svoju Kanjižu. Na sve moguće načine se trudio da podrži razvoj mesta kao i da pomogne mladim talentima. Posle izuzetno uspešnog koncerta koji je održan 2012. godine, 50 godina od čudesnog spasenja iz ruku nacista i odvođenja u logor smrti Staro sajmište, ing. Žamboki je ponovo organizovao koncert u gradu koji uvek čuva u srcu. Glavne zvezde koncerta su bile prvakinje Beogradske opere Jasmina Trumbetaš Petrović i Jelena Vlahović. Pored njih pevala je nova nada izraelske operske scene Jael Sajeg, pomenuta Sanja Tomišić i kao specijalni gost iz Nemačke Tijana Grujić. „Monotoniju“ operskih arija razbio je džez gitarista iz Kanjiže studen FMU iz Beograda Denis Nikičić. Tijana Grujić je uz njegovu

pratnju izvela čuvenu pesmu Summertime iz mjuzikla Porgi i Bes Džordža Geršvina.

Tijana i Denis, zaista su oduševili publiku!

Publiku je oduševilo i pevanje bračnog para Mirka i Sonje Levi.

Na kraju sve simpatije je pobrala supruga Josefa, Ruth Margita Žamboki, koja je svojevremeno bila na pragu veoma uspešne karijere operetske pevačice u Subotici. Njena energija plnila je na sceni njenog rodnog grada. Pesa koju je komponovala specijalno za Kanjižu dirnula je brojnu publiku.

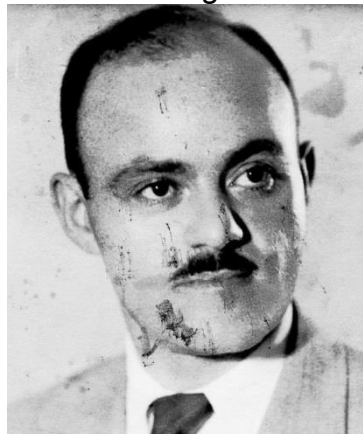
Na kraju su svi učesnici zajedno sa Josefom otpevali čuvenu izraelsku pesmu Hava nagila.

Dodajmo još da su domaćini iz Kanjiže pokazali srdačno gostoprimstvo svim učesnicima Konferencije kao i umetnicima, koji nsu na svojevrsan način obogatili kulturni život Kanjiže.

SEĆANJE BETTY KABILJO **MARKO MANDIL**

Piše Milan Fogel

Beograđanin Marko Mandil je krajem avgusta 1941. godine uhapšen i deportovan u Topovske šupe, prvi logor za Jevreje i Cigane. Bio je to prolazni logor, što je značilo da se u njemu nisu dugo zadržavali zatočenici. Kroz logor je prošlo oko 4,000 ljudi, većinom Jevreja iz Banata i Cigani iz okoline Beograda.

Glavnokomandujući general nemačke vojske u Srbiji, Franc Beme (Franz Böhme) uveo je takozvane, „mere pokajanja“: One su obelodanjene u zvaničnoj naredbi da se za svakog ubijenog nemačkog vojnika ima pogubiti 100 civila, a njih 50 za svakog ranjenog. Zatočenici u Topovskim šupama bili su prvi na spisku za likvidaciju. Ponekad je dnevno ubijano i više stotina zatočenika, uglavnom u okolini Beograda. Otvaranjem logora na starom Sajmištu, na zemunskoj strani reke Save, preostali zatočenici iz Topovskih šupa prebačeni su u novi logor, a odatle „dušegupkama“ u smrt.

Marko Mandil je rođen 23. novembra 1904. godine, a 1934. venčao se sa Srpkinjom iz porodice Bećagović iz Kikinde, koja je napravila gjur i dobila jevrejsko ime Lea-Rabin je bio Isak Alkalaj. Ubrzo se rodila kćerka Đida (1936.), koju je Marko poslednji put video kada je Lea sa kćerkom donosila hranu zatočenom Marku. Kada su početkom novembra Lea i Đida odnele hranu, umesto Marka sačekalo ih je oproštajno pismo. Lea nikada nije verovala da Marka više nema, iako se iz pisma može utvrditi datum kada je verovatno streljan.

„Odlazim, baš kada sam pojeo svu hranu i sada idem bez ičega, osim one konzerve... nemoj se sekirati jer je to bespotrebno već pazi na sebe i dete i poljubi je umesto mene... i kaži joj kako sam željan da vas bar još jednom vidim, ali to ne mogu“. Pismo nosi datum 16. novembar 1941, nedelju dana pre Markovog 37. rođendana.

Beogradom su počele da se šire glasine da će nacisti pobiti svu decu iz mešovitih brakova sa Jevrejima. Lea je sa Đidom pobegla u centralnu Srbiju, u okolinu Užica. Međutim, posle sloma Užičke republike i prevlasti okupatora i četnika, vraća se u okolinu Beograda, u Grocku, gde je živela njena rodbina. Tu su majka i kćerka dočekale kraj rata.

Posle rata je utvrđeno da je iz familije Marka Mandila stradalo više od 80 rođaka. Rat je preživela mlađa Markova sestra, Žana Mladenović, koja je bila udata za Srbina i starija sestra, koja je živela u Zagrebu. Markova dva brata su stradala kao i Marko.

Lea nikako nije mogla da prihvati da Marka više nema. Godine 1948. pružila se mogućnost za iseljenje u Izrael. „Možda je tata tamo i čeka nas“, rekla je Lea i sa kćerkom, brodom Kefalos, stigla u Izrael.

Marka nisu našli, Đida je već imala 12 godina, razumno dete i majka joj je prenela očeve želje: „Tata je tražio, kao da je znao da će biti obnovljena jevrejska država, da idemo tamo gde bude živelo najviše Jevreja. Tu smo. Drugo, molio je da se udaš za Jevrejina.“ Kada

je došlo vreme, Đida se udala i rodila dve kćerke. Danas Đida, sa novim imenom, Betty Kabiljo, ima troje unučadi i živi u Raanani.

Matične knjige rođenih i venčanih Vukovarskog rabinata

Radovan Sremac, Šid, Srbija

Matične knjige Vukovarskog rabinata sačuvane su za skoro ceo period od zavođenja 1850. godine pa do početka Drugog svetskog rata.

Podatke za knjige rođenih iznećemo za period od 1850. do 1900. godine. U tom periodu upisano je ukupno 1451 rođeno dete. Od tog broja, 855 dece je rođeno u Vukovaru. Preostali broj su deca iz okolnih sela koja su spadala pod Vukovarski rabinat. U knjige je upisano i nekoliko rodjenja dece čiji su roditelji stanovali u udaljenim mestima (Beč, Tuzla, Pešta, Šid, Vrbas itd) a ovde su se verovatno našli u momentu rođenja deteta.

Od ukupnog broja rođene dece rođene u Vukovaru 415 su dečaci, 427 devojčice a 13 neutvrđenog pola.

U knjigama su upisana deca iz Vukovara sa sledećim prezimenima: Adler, Altman, Bader, Barany, Baum, Baumhorn, Berger, Bermann, Bier, Bierman, Biuhler, Blam, Borovitz, Brauer, Braun, Brecher, Brenner, Bresslauer, Breuer, Czeisel, Dautch, Deitelbaum, Deutsch, Dežma, Diamant, Dottlieb, Drezler, Engel, Fein, Fischer,

Fischhof, Fischl, Flamm, Fleischer, Frank, Freund, Fried, Friedman, Frisch, Fuchs, Fuhrman, Fürth, Goldberger, Goldschein, Goldschmid, Gottlieb, Gross, Grossman, Grün, Grünberg, Grünberger, Grünfeld, Guttmann, Haberfeld, Hahn, Haker, Havacs, Heitler, Heksch, Heller, Heltgott, Hendlar, Herman, Herzgo, Herzl, Herzog, Hevesi, Hiller, Hirth, Hofman, Holländer, Huller, Kaiser, Käsfenbaum, Kattarivas, Kaufmann, Kellert, Klaus, Klein, Kohn, Krauss, Kremsir, Landesman, Landsinger, Landsmann, Lang, Langfelder, Laschkofeld, Laskafeld, Latzko, Lehner, Löblovitz, Löwenstein, Löwy, Lustig, Marschall, Mayer, Metzger, Müntz, Nauman, Löwy, Schnitzlet, Biermann Fischer Schnitzlet, Neuman, Nikolsburger, Obersohn, Ofner, Pachtinger, Papai, Perles, Pfeffermann,

Platzner, Podvinec, Pollak, Popper, Preiss, Rechnitzer, Reich, Richtman, Rosenbaum, Rosenberg, Rosenfed, Rosenzweig, Roth, Ruthman, Schalhof, Schenk, Scher, Schetteles, Schiffer, Schliesser, Schmalz, Schmutzer, Schnitlinger, Schnitzler, Schön, Schwarz, Silberberg, Singer, Snitzer, Sohr, Spingarn, Spiro Spitzer, Spitzstein, Spuller, Stadler, Stein, Steiner, Steinfeld, Steinhard, Stern, Stössel, Strauss, Tagleicht, Tischler, Tušak, Ungar, Velić, Wachslar, Walder, Wechsler, Weinberger, Weiner, Weiss, Wellisch, Werner, Wertheimer, Wertheiner, Wiener, Winter, Wolf, Wortheimer i Zohr. Najveći broj dece je upisan sa prezimenom Herzog (29), zatim slede Baum (26), Kohn (25), Weiss (24), Schwartz (22), Klein (21), Bier (20), Hiller (19), Braun i Singer (18). Ostale porodice imaju ispod ovog broja upisane dece.

Što se tiče drugih mesta situacija je sledeća (u zagradi je ukupan broj dece rođene u tom mestu a potom prezimena koja se pominju): Antin (11): Büchler, Feinsilber, Feldscherer, Fischer, Krauss, Neumann; Banovci (12): Braun, Grün, Klein, Lazarus, Pollak; Bapska (3): Heksch; Berak (30): Deutsch, Fischof, Gerber, Pollak, Presburger, Roth; Bobota (19): Berger, Bernhard, Freundlich, Kohn, Bernhard; Bršadin (17): Baum, Frisch, Kohn, Obersohn, Silberger; Bogdanovci (3): Hahn, Sohr; Borovo (10): Baum, Berger, Klein, Schmutzer, Stern; Budrovci (1): Weiss; Bošnjak (1): Latzko; Cerić (15): Baum; Čakovci (21): Braun, Gutman, Heksch, Klein, Markusz, Schwarz, Wachterlitz, Weiss; Drenovci (1): Wellisch; Gaboš (16): Gerber, Gross, Kohn, Lang, Rosenberger, Spitzer, Ungar, Weinberger, Zwieback; Ilača (31): Grün, Kaff, Kohn, Stein; Grabovo (3): Fischer; Gradačac (1): Engel; Gunja (1): Hahn; Jankovci (15): Herzog, Singer, Stein, Tagleicht, Trebitsch; Jarmina (13): Herzog, Kaiser, Rosenberg, Weinreb; Korogy (18): Buchler, Fischer, Gross, Herman, Klein, Kohn, Müller, Pollak, Zwieback; Lovas (19): Boskovitz, Fürth, Grün, Hacker, Krauss, Langfelder, Neuman; Marinci (8): Baum; Markušica (27): Dirnbach, Flesch, Gross, Heksch, Herzog, Lang, Sternthal; Mikluševci (17): Hahn, Heksch, Jakob, Singer, Steiner, Weiss; Mohovo (16): Grün, Morgenstern, Popper; Negoslavci (17): Bröder, Gross, Hefter, Roth, Schenk; Novak (4): Hacker, Handler, Spiro; Nuštar (29): Baum, Engel, Silberger, Strauss, Weiss; Opatovac (15): Bierman, Brader, Weiss; Orolik (2): Pollak, Stein; Ostrovo (9): Bergsman, Fischer, Glied,

Scheer; Otok (1): Deitelbaum; Pačetin (17): Anhalser, Golstein, Grünhut, Kohn, Krauss, Rosenzweig, Sohr; Petrovci (14): Kohn, Roth, Rosenzweig, Schnitzler, Stein; Rajevo selo (3): Hahn, Treuer; Slakovci (1): Flesch; Soljani (3): Hamburger; Sotin (15): Bierman, Ceisel, Fleischmann, Friedman, Kohn, Neuman, Reich; Svinjarevci (11): Flesch, Herzog, Singer; Šarengrad (6): Bresslauer, Fischer, Herzog; Štitar (3): Frisch, Schmalz; Šodolovci pustara (4): Böhm, Lang, Scheiber; Tompojevci (5): Engel, Gross, Heksch, Polacsek; Tordinci (26): Čakovic, Fischer, Lang, Löwy, Mahler, Schwarz, Strausz, Weiss, Zimmerman; Tovarnik (27): Ceisel, Frank, Gutmann, Herzog, Lang, Neuß, Neuman, Scheer, Schreiber; Trpinja (15): Berger, Duschinski, Fischer, Krausz, Perles, Weiss; Vera (3): Duschinsky, Golstein, Lederer.

Primetne su izuzetno intenzivne mikromigracije u okviru Rabinata, odnosno da je velik broj porodica po nekoliko puta menjao mesto stanovanja u periodu od nekoliko godina. Tako da se pojedine porodice navode u više mesta, na primer Baum, Herzog, Hendlar, Kohn itd.

Na području Vukovarskog rabinata, u periodu od 1850 do 1931. godine upisano je ukupno 522 venčanja od kojih je 414 sklopljeno u Vukovaru. Ukupno je u tom periodu venčano 137 mladoženja iz Vukovara od čega je samo 34 rođeno u mestu, i ukupno 338 nevesti sa stanovanjem u Vukovaru od čega je samo njih 179 rođeno u mestu.

Kao mesta rođenja mladoženja navode se sledeća mesta van Vukovarskog rabinata:

Apatin, Arad, Bač, Bačinci, Bačko Petrovo selo, Baja, Banja Luka, Beč, Belled, Beograd, Borjad, Bosing, Boskowitz, Brčko, Brestovac, Buchberg, Budapest, Carigrad, Čurug, Felső-Döbos, Gibarac, Gložan, Grk, Gyönk, Himešhaza, Jasenovac, Karavukovo, Kecskemet, Krapina, Kućanci, Kula, Lavov, Sremska Mitrovica, Nagy-Abony, Nagy-Attad, Nagy-Szölös, Nagyvarad, Nemačka Palanka, Novi Sad, Novi Vrbas, Nytra, Papa, Segedin, Senta, Sombor, Stenjeveci, Sviloš, Szeged, Temerin, Vajska, Velika Kanjiža, Vesprim, Zagreb, Zemun itd. Nakon Vukovara, najveći broj mladoženja je rođen u mestu Bonjihad u Mađarskoj (31).

Kao mesta rođenja nevesta navode se sledeća mesta van Vukovarskog rabinata: Apatin, Bač, Bačka Palanka, Bačka Topola, Baja, Bonyhad, Budimpešta, Čonoplja,

Čortanovci, Elemir, Erdevik, Gyöngyös, Gyönk, Himešhaza, Horgoš, Kukujevci, Kula, Mako, Morović, Novi Bečkerek, Novi Sad, Pečuj, Sarvaš, Šid, Žabalj itd.

Moja Priča o Nama

Piše Jahiel Jaša Kamhi, Kanada

Ovo je zamisljeni, *ne izmišljeni*, dijalog sa mojim bivšim sunarodncima, nakon jedne od mojih posjeta Sarajevu. Moram reci "bivšim", jer ja više nisam tamo, u gradu koji sam napustio nevoljno, kao i mnogi drugi koji su to isto učinili. Kao sto rekoh, ovo je zamišljeni, *ne izmišljeni dijalog* o nama. Dijalog se desio, ali ne sa samo jednom osobom i ne u isto vrijeme. Razumjete sta sam želio reći?

Oni: Je si li se vratio da ostaneš, ili da nas vidiš?

Ja: Da vas sviju vidim i pitam kako ste, svi skupa i razdvojeno?

Oni: Dobro smo, hvala na pitanju i posjeti. Dobro ti je ovo "razdvojeno".

Ja: Nije politički, vjerujte mi. Htjedoh reći svi pojedinačno i zajedno.

Oni: Izvadio si se.

Ja: Vidim, gradi se Sarajevo. Svaki put nešto novo me iznenadi svojom ljepotom. Ne dolazim svake godine u posjetu mome gradu, pa zapazim sve novo.

Oni: Izdaleka, sve je drugačije. Živimo onako kako moramo I znamo, uvijek spremni za nešto bolje, nego što sada imamo.

Ja: Lijepo rečeno, priznajem. Zvuči malo depresivno, ali vam vjerujem kada to kažete.

Oni: Ne damo se mi, i nikada se nećemo dati, samo je pitanje, dokle.

Ja: Izgleda li to pomalo kao parole sa nekadašnjih zborova?

Oni: Kako god da izgleda, od srca je rečeno.

Ja: Posjećuju vas strani turisti. Piše se o Sarajevu u svijetu, kao turističkoj destinaciji koju treba posijetiti. Drago mi je da je tako.

Oni: Jeste, to je lijepo i korisno i dobro. Prestali su da govore o nama samo kao o gradu koji je preživio strahote razaranja i ubijanja.

Ja: To mi već zvuči mnogo bolje.

Oni: E, sada da mi nešto tebe pitamo: Ko se više promjenio; mi koji smo ostali, ili vi i koji si ste otišli?

Ja: Teško pitanje, dragi moji. Svi se mijenjamo, već samim time što starimo, što ne živimo u istim uslovima, u istom gradu, čak više i ne govorimo istim jezikom u našem svakodnevnom

životu. Nekome "maternji jezik" postade Engleski, nekome Francuski ili Njemački.

Oni: Zvuči tužno, zar ne?

Ja: Da, priznajem. Boli me što sa svojim unukama govorim jezikom koji mi nije maternji. Za koju godinu, ili manje, govorit će one bolje taj moji novi maternji, nego ja. Ne mogu izraziti moju ljubav na jeziku kojem se trudim da govorim.

Oni: Kome je teže: Vama ili Nama?

Ja: Nemojte, opet, molim vas! Nemojte da moram da filozofiram da bih vam odgovorio. Ostavimo to svima nama samima, da odgovorimo kako znamo i umijemo.

Oni: Dobro, hajdemo nešto malo vedrije.

Ja: Vedrije, slažem se.

Oni: Ima nas sada mnogo više na sportskim stranam svijetskih novina, nego prije. Sijećaš se naših uspijeha u košarci, nogometu, atletici? Vraćamo se, polako ali sigurno. Slavimo naše sportske uspjehe svi zajedno, zaboravljajući, bar za jednu noć, našu svakodnevicu. To nam daje snage i volje.

Ja: Drago mi je to čuti od vas samih. Pratim i ja sve to i vesellm se kao da sam sa vama. I meni to daje užitak k'o i vama.

Oni: Kada se desi da naši igraju, tamo kod vas, da li navijaš za domaće ili za nas?

Ja: Za nas, a za koga bih drugo. Samo moram vam reći nešto iskreno. Žao mi je i ovih mojih novih sugrađana. Na svakom sportskom događaju više ljudi navija za gostujućim tim nego za domaći.

Oni: Ko im je kriv kada su useljenička zemlja. Uskoro ce biti više vas, imigranata, nego njih, domaćih.

Ja: Da, u pravu ste. Drago mi je da smo malo proćaskali osvemu i svaćemu. Onako, bez neke namjere i razloga za sve to.

Oni: Tako je i najbolje.

PISMO SA POVODOM

CEREMONIJA U ŠOREŠU

Piše Ido Rotštajn

Svake godine se trudim da sa babom Sidom Špicer i Pradedom Milanom dođem na ceremoniju dana Šoa – Holokausta u spomen na žrtve iz Jugoslavije.

Već na ulazu u Šoreš osetim potrebu da se zahvalim. Da se zahvalim Bogu zato što sam ovde sa porodicom koja me podržava i pomaže. Da se zahvalim što su moji baba i deda preživeli strahote i užase tamo negde daleko. Da se zahvalim za samo postojanje

ceremonije u našoj zemlji. Ali, istovremeno me obuzme tuga za sve one ljude koji nisu imali sreće i koji nikad neće moći da se zahvale kao ja.

Ceremonija mi dozvoljava da jedan dan zaustavim svakodnevicu i pritisak ispita, posao... i da se saživim sa prošlošću i sa sećanjem moje porodice i poznanika moje familije. Uvek put se iznova zapanjim herojstvom i hrabrošću ljudi koji nam na bini prenose svoje priče i kopaju po svojim dubokim ranama i iz dubine duše podele svoja osećanja i za to im se zahvaljujem što sam blagosloven tim saznanjima.

Za neko vreme biću ja taj koji je obavezan da prenosim teška iskustva i zahvaljujući ovoj ceremoniji ta obaveza je još značajnija za mene. Pre nekoliko godina imao sam priliku da učestvujem na dve ceremonije. Na jednoj sam svirao, a na drugoj sam pričao o porodici mojih babe i dede. Kada se setim mog nastupa, setim se koliko sam bio srećan kada su se sreli sa svojim prijateljima i vidim njihovo uzbuđenje, koje je i mene zahvatilo, dok sam čitao tekst koji sam napisao.

Ove godine, nakon temeljnog učenja u školi, stigao sam rešen da se suočim sa bolom i patnjom tih izuzetnih ljudi.

Zbog toga je moje uzbuđenje dostiglo vrhunac. Slušajući priče, uz pratnju muzike, moja osećanja i želja za saznanjima su pojačali moju volju da zapamtim, da nikad ne zaboravim. Trebalo mi je nekoliko dana da shvatim koliko je komemoracija bila značajna za mene. Uspeo sam da shvatim život i ljudsku prirodu. Kroz svedočenje Rut Perl, koja je pričala o gubitku majke, shvatio sam koliko je važno da se poštuju roditelji i da se uživa u njihovom društvu. Ali, ono što me je najviše dodirnilo u srce je njena uspešna rehabilitacija iz užasne tragedije, što mi je pomoglo da shvatim koliko su moji problemi minorni i koliko je važno da se ceni život i ne trači ni jedna sekunda.

Kroz Izi Kabilja, (dod moje babe), koja je ispričana od strane dve unuke, naučio sam koliko je važno čuvati dobre odnose i jako prijateljstvo, koje je opstalo do današnjeg dana. Želim svakoj duši u Izraelu da dobije ono što sam ja dobio. Da čuju, da nauče, da čuju za herojstva, za uspešno suočavanje. Želim svi zajednicama u svetu da budu udruženi u slozi i prijateljstvu, kao zajednica useljenika iz Jugoslavije.

Zahvaljujem se organizatorima, koji su se brinuli da sve prođe na najvišem nivou.

Vinkovačka svečanost uz donaciju

Dine Merhav

POKLON RODNOM GRADU

Iz hrvatske štampe

Jula meseca ove godine svečano je otvoren park skulptura Dine Merhav u Vinkovcima.

Rodnom gradu Vinkovcima, koji je morala napustiti kao dijete bježeći od ustaškog režima, izraelska kiparica Dina Merhav (na slici) poklonila je jedanaest skulptura iz ciklusa Ptice u letu. Dinine ptice postavljene su u javni prostor parka u Lovretićevoj ulici još prošle godine, a na Dan sv. Ilije i Dan grada Vinkovaca park je svečano otvoren.

Skulpture je 2013. mogla vidjeti i zagrebačka publika na izložbi u Gliptoteci HAZU, a kasnije i u galeriji Slavka Kopača u Vinkovcima. Zanimljivo je da su željezne skulpture nastale u Končarovim Metalnim konstrukcijama u Zagrebu, s kojima Dina Merhav uspješno surađuje. Vinkovačku donaciju Dina Merhav posvetila je uspomeni na svoje roditelje iz obitelji Gross koji su u Vinkovcima imali željezaru.

– Ispunjen je moj životni san. U gradu u kojem sam rođena moja obitelj neće biti zaboravljena. Skulpture koje sam donirala Vinkovcima podsjećaju na obitelj Gross koja je doprinijela razvoju Vinkovaca i okoline. Moj pradjed osnovao je tvrtku Ferolim, koja je nekada zapošljavala dvije stotine ljudi, a na

sreću radi i danas. I ja se kao kiparica bavim željezom kao i moji preci. Četvrta sam generacija u obitelji koja se bavi željezom. A iznenadilo me da sam dobila i Zlatnu plaketu Grb grada Vinkovaca – rekla je ugledna izraelska kiparica Dina Merhav rođena Gross na dan vinkovačkog zaštitnika sv. Ilije otvarajući park s jedanaest željeznih skulptura s ptičjim motivima uz rijeku Bosut. Skulpture koje je izradila u Končarovim Metalnim konstrukcijama uz pomoć njihovih radnika i akademskog slikara Tonija Franovića uoči izložbe u zagrebačkoj Gliptoteci 2013. godine, uz vinkovačku je rijeku znalački postavio akademski kipar Davor Duraković.

RESTITUCIJA U SRBIJI

- Doneli smo rešenja i vratili smo imovinu, bez bilo kakve diskriminacije - kaže Strahinja Sekulić, direktor Agencije.

Strani državljani, do sada su Agenciji za restituciju podneli oko 2.600 zahteva za vraćanje imovine.

Kako je naveo, državljanima Izraela vraćeno je 20 poslovnih prostora ukupne površine oko 1.200 kvadrata, dva stana, dve zgrade, 1.248 kvadratnih metara neizgrađenog gradskog građevinskog zemljišta i 508 hektara poljoprivrednog zemljišta.

KURDI U IRAKU SPASAVAJU GROB PROROKA NAHUMA (NAUMA)

Iz strane štampe

Kurdska regionalna vlada prošle godine imenovala je Sherzad Mamsanija kao jevrejskog predstavnika u Ministarstvu za zadužbine i vjerska pitanja, sa ciljem rehabilitacije jevrejske kulture u toj oblasti, očuvanje prava kurdskih Jevreja tamo, kao i "za prigovore Kurdski jevrejskih izbeglica u vezi sa kampanjama Arabizacije i genocida od iračke

centralne vlade." Mamsani je pokrenuo kampanju da se sačuva grob biblijskog proroka Nauma, koji je kao i Jona predvideo propast Ninive.

Grobnica se nalazi unutar sinagoge u hrišćanskom gradu Al Kosh, čiji vrata čuva hrišćanska porodica koja je navodno obećala da će ih štiti.

Mamsani upozorava da bi to moglo biti samo pitanje dana pre nego što se drevni grob uruši.

DONACIJE za film o HOLOKAUSTU U JUGOSLAVIJI

Ivo and Zuzi Jelinek	5000 \$
Pinkas family	15000 \$
Dr Igor Francetic	200 \$ (or 250)
Vera Najfeld-Nino	250 \$
Sanja Tabakovic	500 Euro
Ana Lebl	500 Euro

Miriam Aviezer Steiner zahvaljuje se svim donatorima u ime ekipe koja radi na realizaciji projekta.

SEFARDSKI JEZIK I MUZIKA

JEVREJSKI GLAS, SARAJEVO mart 2016.

PREUZETO IZ ČASOPISA „Start“

450 GODINA OD DOLASKA JEVREJA U BiH

KAKO SE ZVAO JEZIK BOSANSKIH SEFARDA? Jezik koji su govorili bosanski Sefardi može se svrstati u grupu idioma španjolskog jezika od XIII do početka XVI vijeka kada su Jevreji istjerani iz Španije. Onda je espanjol anteklasiko, kojeg su zadržali Jevreji koji su izgnani 1492. godine. ŠTA SE POTOM DESILO? Nije se svugdje zadržao taj jezik na istom nivou. On se rastočio na druge jezike koji su nastali iz njega. Primjera radi, jezik u BiH ne možemo posmatrati onako kako ga mnogi nazivaju španjolskim iskvarenim jezikom ili samo kao jevrejsko-španjolski jezik. On to nije. To je jezik koji sadrži i jako mnogo riječi iz drugih jezika, poput turskog, slavenskih jezika, venecijanskog jezika pa čak i ponekih grčkih riječi. POSEBAN JEZIK Sefardi nisu došli iz samo jedne španjoskel pokrajine poput obje Kastije nego su došli iz raznih pokrajina, državnica koje su Ferdinand i Izabela, koje su zvali katolički kraljevi, spojili u jednu vrstu države. To su današnje pokrajine Galicija, Asturija, Katalonija, Aragon. Iz te smjese, uz mnoštvo riječi iz ovih drugih jezika koje sam naveo, stvorio se jedan jezik koji je konglomerat svega toga, ali ipak poseban jezik. On se u BiH zvao *điđo*. Naziv *đudeo-espanjol* su donijeli studenti koji su studirali u Beču i Pragu, pod uticajem dvojice velikih filologa od kojih je jedan bio učitelj dr. Kalmi Baruha kojeg možemo nazvati najboljim poznavaoцем ovoga jezika. Njegov mentor Karl Ludvig Vagner je nazvao taj jezik: jevrejsko-španjolski i tako je to ostalo i od kada su ga ovdje donijeli studenti. O sefardskom jeziku i muzici Jevrejska zajednica u BiH je nizom manifestacija, održanih u oktobru, obilježila 450 godina od dolaska Jevreja na tlo BiH, odnosno od formiranja Jevrejske zajednice u Sarajevu. Od njihovog dolaska do danas sačuvali su svoju kulturu, tradiciju, jezik. O jeziku bosanskih sefarda i muzici koja igra važnu ulogu u njihovom svakodnevnom životu, ali koja je i važan dio kulturne baštine BiH, za magazin Start govori profesor David Kamhi. Profesor David Kamhi rođen je u Sarajevu, u tradicionalnoj sefardskoj porodici u kojoj se govorio *đudeo-espanjol* kao materinji jezik i u kojoj se generacijama prenosio interes za sefardsku kulturnu tradiciju i, specijalno, za muziku. Nakon što je magistrirao na Muzičkoj akademiji u Sarajevu, usavršavao se na Moskovskom državnom konzervatoriju Petar Ljič Čajkovski na katedri čuvenog profesora Davida Ojstraha. Bio je profesor violine, viole i metodike violine 50 godina, od kojih 46 godina na Muzičkoj akademiji u Sarajevu. Sefardikom se bavi dugi niz godina. Održao je brojna predavanja, pisao radove, te izlagao na simpozijima, između ostalog i na Ljetnjoj školi za sefardske studije u Toledu (Španjolska). Tokom 1995-1996. bio je diplomata, savjetnik u ambasadi BiH u Madridu. Trenutno djeluje kao hazan (predmolitelj) u Sarajevskoj sinagogi i član je Predsjedništva društva La Benevolencija. Ove godine obilježeno je i 450 godina od dolaska Jevreja na prostor BiH. Tim povodom smo o jeziku Jevreja u BiH i njihovoj muzici razgovarali s ovim vrsnim znalцем i akademikom. Međutim, ovdje se jezik nazivao *điđo* ili *španjol*. NEKI KORISTE I NAZIV LADINO? Naziv *ladino* koji se sada često koristi je pogrešan. *Ladino* uopšte nije jezik koji se govorilo. *Ladino* je jezik - otisak, odnosno jezik kopija. Zašto? Zato što su jevrejske svete knjige bile napisane starim hebrejskim pismom i u momentu kada su Jevreji počeli zaboravljati jezik i kada se koristio samo u sinagogama pokazala se potreba da se na neki način to napiše latinicom. Taj postupak se zvao *enladinar*, što je glagol latinizirati. *Ladinado* je leksema koja se može izvesti iz tog jezika, a značilo bi onaj koji govori latinski. Poznavaoци *ladina*, kojih danas ima jako puno poput Haim Vidal Sefihe, održali su simpozij u Madridu 1964. gdje su jasno rekli daje to jezik jevrejskih svetih knjiga koje su napisane latinicom. Sefiha je tada rekao: «*Ladino* se ne govori, *ladino* se piše. (*Ladino* no se habla, se skriva.)» MOŽEMO LI ĐUDEO-ESPANJOL RAZVRSTATI? Sto se tiče sarajevskog *đudeoespanjola*, on se rastače na dva idioma. Prvi je onaj ko-ji su govorili

školorani ljudi, koji su znali španjolski i koji su imali književne veze sa Španjolskom. To je bio jezik koji je imao skoro sve španjolske riječi. Drugi je bio jezik koji je već bio načet riječima turskog i ostalih jezika. Njega su govorili ljudi koji su završili bilo kakvu jevrejsku vjersku školu. Međutim, kada je došla Austro-Ugarska, onda se horizont svih ljudi u BiH jako promijenio. Jevreji su, kao i drugi, osim đudeo-espanjola, govorili arapski, turski, pa čak i perzijski, ali nisu znali njemački pa su u tom momentu postali analfabeti. Pokazala se potreba da se sad uče i novi jezici, pa su ti Jevreji krenuli u laičke škole. Oni su, međutim, imali posebnu intonaciju koja se zadržavala čak i kada su govorili i službeni srpski / hrvatski / bosanski pa su ih po tome prepoznavali tako da su nastavnici na to upozoravali roditelje. Međutim, ne može se reći da su austrougarska kultura ili s/h/b sa kraljevinom Jugoslavijom uništile ovaj jezik. To nije istina. Dobrim dijelom su to uradili roditelji koji su htjeli da njihova djeca budu kao i ostala djeca, odnosno da se ne razlikuju od njih ni po toj intonaciji. I ŠTA SE DESILO? Ovaj jezik se govorio do Drugog svjetskog rata, a onda je došao holokaust. Ostala je možda samo desetina Jevreja koji su živjeli prije rata u Sarajevu, gdje je na tadašnjih 60.000 stanovnika bilo 9.000 Jevreja. Bilo je naravno i ljudi koji su radili kod Jevreja u trgovinama i po zanatskim radionicama koji su tu također naučili jezik. Poslije rata, 50-ih godina ja sam sretao nejevreje koji su sa mnom govorili taj jezik. To je bilo vrlo interesantno. Nažalost, prije svega zbog zatvorenosti sredine koja je bila ovdje u Otomanskoj imperiji, ljudi nisu učili strane jezike jer nije bilo ni potrebno. Bio je potreban turski, eventualno malo arapskog i taj jezik koji su govorili kod kuće. Međutim uskoro su prirodnim putem nestali ljudi koji su ga govorili i sada nas ima samo dvoje u Sarajevu koji govorimo đudeo-espanjol, odnosno đido, gospođa Erna Debevec i ja. KAKO SE ĐIDO PIŠE? Pisao se na više načina. Međutim, od 1924. pa do 1927. vodile su se diskusije upravo oko toga. Preovladalo je mišljenje stručnjaka i ljudi koji su jako dobro govorili ovaj jezik i na jednoj konferenciji u Sarajevu 1927. odlučeno je da se taj jezik piše kao što se i govori. To je vrlo važno jer se u svijetu ovaj jezik prvo pogrešno naziva ladino, a i piše na način koji nije fonetski. BEZ UTICAJA ZAPADNE MUZIKE U kulturi bosanskih Sefarada muzika je igrala jako važnu ulogu u svakodnevnom ži-votu i bila je veliko izražajno sredstvo koje je bilo jako važan dio baštine. Tu vrstu muzičke baštine dijelimo na svjetovnu i duhovnu. Svjetovna je ona koju je narod upotrebljavao svakodnevno, a duhovna je ona koja se izvodila po sinagogama. Inače, sefardska muzika se mnogo razlikuje od aškenaske. Naime, zbog tadašnje zatvorenosti Bosne, Sefardi su razvili sasvim različite forme od formi koje su bile u Evropi. Njena vrijednost i ljepota leži u tome što je ona istinski jevrejska bez uticaja zapadne muzike. Ona sadrži ljepotu orijentalne melodike s obzirom na uticaje koje je pretpila u Bosni. Međutim, posljedica zatvorenosti je izvjesna primitivnost u monodijskom izražaju. U religijskom smislu je jako važno što je potpuno sačuvala originalni tekst, koji je potpuno isti kao onaj u Tori. Melodije takvih muzičkih oblika su relativno često mijenjane, što je zavisilo o događajima koji su se tada dešavali, kao i od glasovnih mogućnosti interpretatora. Ovi tekstovi sadrže jako puno dijelova jevrejske istorije. Naročito iz galuta, odnosno dijaspore, ali i iz elemenata iz svakodnevnog života. ŠTA SU TO ROMANSE I PO ČEMU SE RAZLIKUJU? Zbog toga što su Jevreji dugo boravili na Iberijskom poluostrvu, tekstovi sefardskih napjeva bili su bazirani na romansama. To su ciklusi epskih, junačkih i drugih pjesama koji su nastali od XIII do XVI vijeka u kojima su opisivani razni događaji. Kao forma, romanse su najbliže baladama pisanim u drugim evropskim državama. Postoje romanse sa biblijskim tekstovima. Uža domovina romansi su obje Kastilje. Za razliku od njih, đudeo-espanjol romansero ima svoje specifičnost i jasno se dijeli na romanse (epske pjesme) i kantige (lirske pjesme). To su bile narodne tvorevine koje su bile izražaj ljudske duše koja prati reakciju na svaki važniji događaj u životu sefardske porodice, a nekada i cijele jevrejske zajednice. Bio je tu uvijek i manji vokalno instrumentalni sastav koji je pratio te napjeve, a uvijek su ga činile lutnja (lauta) i bandero (bubanj). Romanse su uglavnom pjevale starije žene. Luna Laura

Papo Bohoreta je jednom napisala: „I naše none nisu izbjegavale da uvijek tumače romanse i zahvaljujući ovim antikinim napjevima stvarale su cijelu filozofiju. To im je bilo drago i ugodno.» NA KOJI NAČIN SE DIJELE ROMANSE? U tematskom smislu, sefardsko muzičko blago se dijeli na izvorne španjolske romanse koje su se pjevale u BiH, sefardske romanse, religiozno-biblijske, zdravice koje se zovu brindiz, naricaljke i bajalice. Jevreji su u Sarajevu imali totalnu vjersku slobodu u odvijanju religijskih obreda i sefardski oblici muzičkog izvođenja bili su uglavnom vokalni. Međutim, Sefardi su pretrpili veliki uticaj sredine. Prvi su uticaji još dok su živjeli u Španiji, skupa sa Arapima su ga govorili i sada nas ima samo dvoje u Sarajevu koji govorimo đudeo-espanjol, odnosno đido, gospođa Erna Debevec i ja.

Razlika između romansi koje su se pjevale u samoj Španiji i onih koje su istraživali na Balkanu, posebno u Bosni. Tu se javlja jedna vrlo zanimljiva činjenica. Pidal je stvorio epohalno djelo Katalog jevrejsko-španskog romansera. Romanse koje je otkrio izvan Španije, a koje su se pjevale u Bosni, nazvao je jevrejske romanse. Dr. Moric Levi je u djelu Sefardi u Bosni detaljno opisao sve aspekte o istoriji Sefarada iz svakodnevnog i kulturnog života. Skupio je veliku zbirku sefardskih romansi. Laura Papo Bohoreta je najpoznatiji pisac na đudeo-espanjol jeziku. Osim toga, ona je bila i kompozitor. Jako su važni i dr. Samuel Kamhi, dr. Samuel Elazar, dr. Samuel Pinto i prof. Avram Pinto. Od posljednjih radova svakako treba spomenuti publikaciju Sačuvano od zaborava, Regine Kamhi i Jakova Pape, koji su imali više od 90 godina kada su je napisali. Međutim, prvi sakupljač ovog narodnog blaga je bio limar David Kamhi, koji je bilježio narodne pjesme, ne samo Sefarda, već svih žitelja Sarajeva, što se dešavalo do 1850. godine. Preneseno iz časopisa «START» i kršćanima, a drugi uticaj je bio onaj koji su imali poslije dolaska u Otomansku imperiju. Uticaj turske muzike nije uvijek bio isti tokom vremena. Samo neki modaliteti su bili zastupljeni u sefardskim molitvama i ostalim napjevima. Stil izvođenja sevdalinka je dosta uticao na njih, dok je skoro u potpunosti bio karakterističan za nove sefardske, većinom ljubavne pjesme. KO SU BILI NAJVEĆI SAKUPLJAČI SEFARDSKOG FILOLOŠKOG I MUZIČKOG BLAGA? Početkom XX vijeka sefardski romansero je došao u fokus filologa i muzikologa. Tu su veliku ulogu odigrali Ramon Menendez Pidal i Manuel Manrique De Lar.

Jakoba Fincija poznaju mnogi kao predsjednika Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, diplomatu, borca za ljudska i građanska prava koji je tužio Bosnu i Hercegovinu Međunarodnom sudu za ljudska prava zbog činjenice da prema zakonima ove zemlje oni koji se ne izjašnjavaju pripadnicima konstitutivnih naroda ne mogu biti birani u vijeće naroda ili na poziciju člana Predsjedništva BiH. Danas predstavljamo Jakoba kao sakupljača jevrejskih poslovice.

JEVREJSKE POSLOVICE Svi narodi na svijetu misle za sebe da su najmudriji, pa tako naravno i Jevreji to misle o sebi. Prava mudrost je u stvari sublimirati ideju u jednoj rečenici, u par riječi i zbog toga su narodne poslovice najbolje mjerilo mudrosti. Ovdje vam nudimo jedan mali izbor jevrejskih poslovice, koje naravno mnogo govore i u Jevrejima i o okolini u kojoj žive. Izaberite i zapamtite šta vam se najviše dopada, mogu vam dobro doći u mnogim prilikama. w Onaj ko ne zna vaspitati svoje dijete da u znoju svog lica zaradi hljeb, taj odgaja lopova. w Ono što je supa za tijelo, smijeh je za dušu. w Od uspjeha do neuspjeha dijeli nas samo jedan korak. Od neuspjeha do uspjehu dijeli nas dugačak put. w Ljubav koja se održava darovima je vječno gladna. w Ako ne budem bolji, biću gori. w Čovjek je uvijek odgovoran: bilo da je njegov čin slučajan ili namjeran, bilo da je budan ili spava. w Čast je kao mlijeko: uprlja se od najmanje trunčice. w Ako imaš gorčinu u srcu, šećer u ustima neće ti pomoći. w Neka vas Bog čuva zlih žena, a dobrih se čuvajte sami. w Dabogda bio zdrav, bogat i nepoznat. w Kada izgleda da nema izlaza iz neke situacije, imaju bar četiri. w Mudar čovjek čuje jednu riječ, a razumije dvije. w Sa novcem u džepu vi ste mudri, vi ste lijepi i lijepo pjevate w Najbezbjedniji život je u istini. w Ako želite da zaboravite sve poslovne brige, obujte za dva broja manje cipele.

IMVAJ – JERUSALIM

PRAZNIK MUZIKE - 28. juli – 6. avgust 2016.

Piše Milan Fogel

Samjuel Šlezinger, počasni konzul Republike Hrvatske, još jednom je otvorio vrata svoga doma u Savijonu za publiku i eminentne operске pevače iz nekoliko evropskih zemalja, učesnike IMVAJ - *International masterclasses of vocal arts and Zamboki awards*, Jerusalem. Više od decenije u spomen na Samjuelovog oca, Ervina Šlezingera, baritona u usponu Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu, čija je operска karijera prekinuta početkom Drugog svetskog rata, održavaju se koncerti na kojima su predstavljeni eminentni pevači i instrumentalisti iz bivše Jugoslavije i Izraela. Ovog puta na koncertu su nastupili poznati operски pevači iz Makedonije, Srbije, Izraela, Italije i Nemačke.

Aleksandar Nikolić

Eva Mei

Rut Zamboki i Milivoje Veljić

Zvezde večeri: Jasmina Trumbetaš, sopran – duet -

Boris Trajanov, bariton

Samjuel Šlezinger (u sredini) okružen poštovanjem i zahvalnošću učesnika i organizatora IMVAJ-a

Iako je IMVAJ mlada muzička organizacija, koja tek drugu godinu realizuje program edukacije visoko talentovanih operskih pevača iz više zemalja i Izraela, već su postigli zapažen uspeh i svrstali se u red cenjenih umetničkih manifestacija ne samo u Izraelu, već se o njima piše u više zemalja sveta.

Pod upravom Rone Israel – Kolatt, direktorke IMVAJ, (na fotografiji) i saradnika Klaudije Eder, sa Muzičke akademije u Majncu, Jelene Vlahović, muzičkog pedagoga i operne pevačice iz Beograda, Jasmine Trumbetaš, prvakinje Beogradske opere i Borisa Trajanova, bariton, opernog pevača izuzetno bogate operne karijere, muzičkog pedagoga iz Makedonije, koji je na anonimnom ocenjivanju studenata Akademije dobio najvišu ocenu, (prošle godine ovo priznanje dobila je Jelena Vlahović), za devet dana uspešno je realizovan program edukacije 28 studenata Akademije.

Muzički program IMVAJ realizovan je na bini IASA CONCERT HALL u Jerusalimu, gde su svi učesnici kursa imali prilike da pojedinačno pokažu svoj talenat.

Posebnu pažnju privukle su operne postavke Mocartove „Čarobne frule“, na kojoj su bili zastupljeni svi studenti Akademije, pod upravom Klaudije Eder i Klaudije Izabel Martin, obe iz Nemačke i komične opere bazirane na Šekspirovom delu „San letnje noći“, svetska premijera, u režiji mladog, izuzetno talentovanog Aleksandra Nikolića, koji se već dokazao na više evropskih scena.

Pored pojedinačnih klavirskih pratnji, visokom renomeu IMVAJ koncerta doprineo je Simfonijski orkestar iz Rišon Leciona pod dirigentskom palicom Barak Tala.

Rut i Jozef Žamboki, po kome je nazvana nagrada koja se dodeljuje mladim polaznicima, našli su se na bini IASA HALL sa polaznicima IMVAJ Masterclass-a

Crne rupe nisu skroz crne: Prvi put viđena "Hokingova radijacija"

Teorijski fizičar Stiven Hoking 1974. godine ukazao je na to da crne rupe najverovatnije emituju određenu količinu radijacije. Naučnici su nedavno prvi put imali prilike da u laboratorijskim uslovima opaze ovu pojavu.

Profesor Džef Štajnhauer sa Izraelskog tehnološkog instituta u Haifi demonstrirao je ovaj efekat stvarajući crnu rupu koja je umesto svetlosti apsorbirala zvuk. On je koristio dugu cev sa 'horizontom događaja' za zvučne čestice zvane fononi i Boze-Ajnštajnov kondenzat.

Rezultati merenja pokazali su da tom prilikom nastaju parovi fonona, pri čemu jedna čestica putuje brže od zvuka, što potvrđuje postojanje kvantnog dejstva Hokingove radijacije.

Eksperiment je neprekidno ponavljan tokom šest dana - čak 4.600 puta, a za to vreme Štajnhauer je mogao da posmatra kako nastaju fononi.

Dr Kalmi Baruh

Španski književnici u građanskom ratu

Razumljivo je da je danas u Španiji književno stvaranje ukočeno. Ta zemlja preživljava potrese koji su iz temelja poremetili život nacije i prepolovili je bedomom nesporazuma i mržnje. Ali, koliko nam je poznato, španski intelektualci nisu događajima potisnuti u pozadinu, nego su uspjeli, uprkos svim teškoćama, da se istaknu kao faktor koji sve jasnije izgrađuje svoj stav i svoju reč u krvavoj borbi za koju se još ne može reći u komi će se pravcu razvijati. Vidljivi dokaz te težnje da izvrše svoju misiju u ovim tragici danima daju španski intelektualci i umetnici u dva časopisa — »Madrid« i »Hora de Espana« — koji su se pojavili) prvih meseci građanskog rata.

Nemoguće bi bilo tražiti od saradnika tih, ratnih, časopisa radove opširne i definitivne, oni su za svoja saopštavanja izabrali uže okvire koji odgovaraju brzini kojom se odvijaju događaji: kraći esej, sumarni kritički prikaz, aktuelnu pesmu i, u celom godištu bogatog sadržaja, tek dve pripovetke. Ako ovakva redakcija časopisa i ne pruža mnogo umetničkih novina, ona, ipak, daje obilna obaveštenja o kretanju i držanju mlađih i starijih pisaca, i bar nagoveštava pitanja koja je građanski rat učinio neodoljivo aktuelnim. Zbog svega toga mi se moramo ograničiti na letimično registrovanje činjenica.

Pre svega treba zabeležiti tri velika gubitka koji su za špansku književnost utoliko osetljiviji što je govor o tri majstora koji su kroz svoje obimno delo dosledno razvijali po jednu odliiku duhovnog stvaranja španskog. U svojoj

Salamanki, osamljen, umro je Migel de Unamuno. O poslednjim njegovim danima svetska štampa pisala je mnogo i protivrečno, i gotovo uvek s namerom da ga prisvoji za jednu od dve Španije koje se bore do istrage, dok je on, verovatno, ne prestajući da se otima smrti kao što je uvek radio, s visine svoje individualističke osmatračinlice gledao »agoniju svoje otadžbine«. Bliže istini biće ove reči kojima je ožalio smrt filozofa-pesnika Antonio Mačado, velik pesnik Unamunove generacije: »Od svih mislilaca koji su od smrti načinili bitnu temu svojih razmišljanja, Unamuno je bio onaj koji je najmanje govorio da se sa smrću treba pomiriti. To je bila antisenekistička nota, originalna pa ipak duboko španska, kod ovog neumornog pesnika španskog bola i stremljenja. Zato što je Unamuno bio sve drugo više nego stoik, odricali su mu filozofski dar, koji je posedovao u najvišem stepenu. Kritika će ipak morati zabeležiti da se poslednjih godina Unamunova života u Evropi preporuča jedna cela egzistencijalistička metafizika, duboko čovečna, koja ima Unamuna ne samo među svojim pristalicama nego i — recimo to bez okolišanja — i među svojim prethodnicima ... O tome ćemo pisati drugi put. Zabeležimo danas da je Unamuno umro iznenadno, kao što se umire u ratu. U ratu protiv koga? Možda protiv sebe, a možda, iako u to mnogi ne veruju, protiv ljudi koji su prodali Španiju i izdali svoj narod. Protiv naroda, možda? U to nisam nikada verovao, niti ću ikada poverovati«.

U Madridu, izdržavši preko godinu dana strahote opsade, umro je najbolji pripovedač Španije Armando Palasio Valdes. Tu njegovu osobinu, uz optimizam u kojem žive ljudi iz njegovih romana, mogli su upoznati i naši čitaoci po prevodu jednog romana i jedne pripovetke. Gotovo sve evropske zemlje, velike i male, odavno su upoznale španske provincije i njihove ljude i običaje koje je Palasio Valdes u svojim knjigama pola stoleća slikao. Bilo bi malo reći da je književni rad

ovoga pisca samo folklor u najboljem smislu reči, jer iz bogatog pripovedačkog materijala izbija bogato poznavanje ljudi svih staleža i karaktera, pored savršene tehnike pisanja koja ne podbacuje ni u najstarijim stvarima toga plodnog romansijera.

Treći pisac — Ramon del Valje Inklan — umro je uoči građanskog rata. Pravo je da se zabeleži smrt ovog velikog umetnika iako, verovatno, kod nas neće bditi nikad poznat ni koliko prva dvojica, prosto zato što se njegovo delo ne može reprodukovati ni na kakvom drugom jeziku. Tajna njegove umetnosti je u estetskom iskorištavanju istorijskih vrednosti reči. Zbog toga bi se mogao uporediti sa Gongorom, ali samo u postupku, ne u cilju i rezultatu. Umeo je nekako da kroz reč i izraz uspostavi živ dodir s istorijom Španije, da istorijskim događajima i ličnostima udahne smisao i opravdanje a da pri tome njegove figure — propali plemići, četnici, hodočasnici, svete — ne izgube ništa od svoje plastičke lepote za kojom je težio. Poreklom iz Galisije, on je neposredno oživeo svet održanog crkveno-feudalnog tradicionalizma i svojom umetnošću još jednom osvetlio vrline toga sveta. Kada je, pak, došao u Madrid i video kako pretstavnici toga sveta, bez negdašnjih vrlina i sa dotrajalim formama hoće da ostanu gospodari narodne sudbine, Valje Inklan pribegava karikaturi (»espenpento«), Sada se u Španiji mnogo ukazuje na »hispanitet« Valje Inklama i na njegovu savremenost: »Marionete Valje Inklana nemaju ničeg klaunskog u sebi, nego su plod španske inspiracije sa poraznom snagom karakterizovanja. Ne zna se zašto, ali smo se jednog dana svi prurušili u maske, stali jedni pred druge, i nastao je sukob među maskama«.

Pređimo, najzad, na žive svedoke današnje španske tragedije. U ovom napisu daćemo njima reč. Njih je, kao i celi španski narod, rat iznenadio nespremljene, a da pre toga nisu mogli odrediti svoje mesto u promenljivom zbivanju, političkom i društvenom, svoje zemlje. »Grad je u mraku — piše pesnik Luis Sernuda — ulice puste ... paljba dz pušaka, ritmički prasak mitraljeza pomešain s grmljavinom topova... U duši se borilo nesalomljivo osvedočenje o veldkom neprđateljstvu prema pesniku pod svakim režimom, sa drugim, isto tako neumitnim, po kome je pesniku, u ovom trenutku teškom za Španiju, palo u deo da živi za narodnu stvar

...« Kako i o čemu da piše pesnik pod ovakvim okolnostima? Nastaje polemika među samim piscima, traži se platforma na kojoj bi i književnik mogao sarađivati na stvaranju jedne orijentacije u poremećenim odnosima u zemlji.

Kao što su se u prvim mesecima rata bili javili pojedinci koji su samozvano nametali svoju vlast u provinciji — nazvani »Incontrolables« — tako se javlja i neka vrsta intelektualaca samozvanih ideologa — »incontrolables del pensamiento« — piše pesnik Serano Plaha, koji se vrlo često javlja poezijom i polemičkim člancima u časopisima koje smo gore spomenuli. Obara se na pisce koji su se pre nekad proklamovali kao »nezavisni«, a sad se požurili da se odreknu svoje nezavisnosti. To su oni koji su preko noći postali »levičari«. Nasuprot ovima ima i »objektivnih«, kojima svaka umerenost izgleda nedovoljno oprezna. Svima ovim dobacuje Lorenzo Valera, opet jedan pesnik iz mlađe generacije: »Da, gospodine... . Pesnik treba da uživa slobodu izražavanja. Sasvim tako. Ali danas? Biste li mogli pisati i o čemu drugom nego o Španiji? Znam, da vas interesuje smrt, ljubav, večnost. Pa zar ne znate, zar ne shvatate, uvaženi prijatelju, da danas Španija znači upravo ono što vas interesuje: smrt, ljubav, večnost? I, konkretno, smrt, ljubav, večnost u Španiji. Znae već šta hoću da vam kažem: nemojte lutati po oblacima. Gazite zemlju. Jer je danas, u Španiji, vaš oblak, oblak, bačen na tle«.

Nastavlja se među piscima polemika o ratnoj stvarnosti.

Rosa Časel, u eseju »Anarhizam i hrišćanstvo« poziva mislioce i pesnike na razmišljanje o nekim vezama između španskog anarhizma, hrišćanstva i španskog života, a da se pritom »potpuno uzdrže od svake političke delatnosti«. Poziva se na Unamuna, koji je tvrdio »da je svaka španska filozofija duboko anarhička«. Ovaj esej, napisan sa puno maglovitih apstrakcija, izaziva odlučnu i plodnu reakciju kod pretstavnika književnosti u republikanskoj Španiji. Pre svega, uzet je Unamuno u odbranu od takve interpretacije njegovih teza. On je pisao o »Španskom individualizmu« i tvrdio da Španac ima više individualiteta nego ličnosti. »Ovaj siloviti individualizam, pored vrlo oskudne snage ličnosti, objašnjava možda velik deo naše istorije. Objašnjava vrlo jaku žeđ za individualnom besmrtnošću od koje

Špainac sagoreva, žed koja se krije u onom što zovu našim kultom smrti«. Ali Unamuno, u istom eseju, govori i o »novom životu gradskom i civilizovanom« u kom nema više mesta takvom individualizmu. »Taj zoološki individualizam — piše Serano Plaha u vrlo dokumentovanim eseju — i njegovo gotovo potpuno odsustvo socijalnih osećanja izgledaju danas tako strahoviti, da Španija ne može dalje tako ako Španci ne zbače sa sebe taj teret koji je doveo dotle da svako sebe zamišlja nezamenjivim komadom u celokupnom mehanizmu vasion«. Pitanje anarhizma potaknuto je, očividno, sa namerom da se osigura sloboda misli u današnje doba. Međutim Serano Plaha, i ceo krug njegovih drugova, smatra da ni misao ne može da živi nezavisno od savremenog događanja, i da je ona određena tim događanjem: »Sloboda, da, ali konkretna, ona koja se odnosi na nešto, na jednu organizaciju te slobode koja će biti odraz njene mere«.

Ovako su prvi meseci rata protekli u traženju jedne centralne misli koja bi savremenim događajima dala sadržinu i tumačenje. Uskrsle su stare dileme da li da se piše s tendencijom ili ne, da li za mase ih samo za posvećene itd. Dok su se u toj polemici isticali, uglavnom, mlađi, dajući time svedočanstvo o vrenju koje je neophodno moralo nastati pod današnjim okolnostima, stari i veliki pesnik Kastilje, koga se nijedna i nikakva Španija ne može da odrekne, dao je ovaj odgovor kad su ga pitali da li treba pisati za narod: »Moj odgovor bio je odgovor Španca svesnog svog hispaniteta, koji zna, koji mora da zna, da je u Španiji gotovo sve ono što je veliko, delo naroda ili za narod, da je u Španiji sve što je po suštini svojoj aristokratsko, u izvesnom smislu, narodno. Prvih meseci rata koji danas kupa u krvi Španiju, kada borba još nije bila izgubila izgled isključivo građanskog rata, ja sam napisao ove reči koje idu za tim da opravdaju moju demokratsku veru, moje verovanje u superiornost naroda nad povlašćenim staležima«.

Rat se produžava nedeljama, mesecima, ulazi u drugu godinu. Nemilosrdno se ruši Španija, njeni alkasari, njene katedrale, slike, ali — i njeni ljudi i žene i deca. Da li to treba da bude iskupljenje neke velike, opšte španske ideje? U španskoj istoriji, na rang takve ideje podignuta je borba svih delova narodnih za

ujedinjenje u XIV i XV veku; napori sledećeg stoleća obeleženi su, opet, idejom stvaranja katoličke imperije španske. U oblasti duhovnog stvaranja — piše Leon Felipe, autor vanredno pronicljivih literarnih monografija — velika dela nosila su ova tri obeležja: integracija, univerzalnost, egzaltacija. Romansero, kao celina, je integracija napora celog naroda, i narodnog i učenog pesnika; fenomenalno delo Lope de Vega ne može se zamisliti bez te integracije, a Servantes je čvrsto stao na špansko tle da bi svojim zanosnim pogledom obuhvatio celo čovečanstvo. Ova tri obeležja španskog duha uslovljena su kastiljskom mesetom. (visoravan) Ona su posledica »diktature kastiljske svetlosti koja triumfuje pod izvesnim istorijskim uslovima . . . U Kastilji nema ni krivih linija, ni magli. Ovde, svetlost definiše sve stvari tačno i jasno, suvom i pravolinijskom geometrijom. Svet se javlja nag i ispran. Profli i obrisi stvari tako su precizni, tako prosti, tako sigurni, da mašta nema nikad prilike da pobegne u svet neodređenih lutanja i snova. Ovde nema magle. Svetlost je iza stvari, isto tako kao i pred njima i sa strana. Sve stoji na meseti, na šahovskoj dasci smeđoj i goloj, pod plavim svodom...« Takva je postojbina španskog realizma, u ravnoteži s egzaltacijom koja dolazi otuda što se pogled, zaustavljen na stvarima, najzad zamori i počne deformisati stvarnost, razbijati je i goniti je u visine i u strane. »U toj svetlosti začeta je i njome se hranila velika umetnost Španije.. Da Velaskes nije došao na kastiljansku mesetu, ostao bi provincijski slikar kao Muriljo, njegov zemljak. Svetlošću kastiljske mesete nadahnuta je poezija najvećih pesnika sadašnjice: Huan, Ramon Himenesa, Unamuna i Maçada. »Ali Kastilja nije epska ni ratnička. Nije to bila nikad. Njena uporna borba za zemlju, kao i današnja nije ništa drugo do uporna borba za svetlost. I kad sve u njoj bude tamno kao sada, a njeno obzorje bude omeđeno bedemom mraka, njene svetle i asketske norme će nas uvek spasavati, ne njeno koplje. Ako o oščeznu svo kaluđeru Španije i nestanu jedna po jedna sve opatije, neka se pobožni ljudi ne uznemiruju. Uvek će nam ostati duhovna disciplina mesete. Ona će roditi nove

mistike Španije koja se rađa. Ona je već rodila nove hrišćane za ovu današnju Spaniju. Momenat je revolucionaran, ali nije areligiozan, ni antihrišćanski. U ove dane teških iskušenja za Madrid vrlo često se evocira uspomena na Goju. Pišu se cele rasprave o hirovitom stvaranju toga slikara svoga vremena, doziva se njegovo ime kao dokaz da su najodličniji duhovi španski upirali pogled na narodni genij kad god se gubila vera u ono što je stajalo na površini nacionalnog života i što se još održavalo po zakonu inercije. »Goja ulazi u još dekadentniju Španiju. Španac već živi bez verskih i političkih zakona. Nema ni Crkve, ni kraljevske vlasti. Oboje podgrizla trulež. Španac, da bi se spasao, zaboravlja svoju istoriju, pribegava svojim iberskim prapočecima i upire pogled ina stare nagone klana«. Sećanje na Goju nameće se već i jednim čisto spoljašnjim povodom. Goja je u svojoj seriji gravura »Los desastres de la guerra« slikar ratnih užasa za vreme invazije Napoleonovih pukova, god. 1808. »Gojine slike, danas, kao da hoće da nam se uvuku kroz ožd u dušu«. Ovo piše Hose Bergamin, jedan od najvažnijih katoličkih pisaca savremene Španije, urednik revije »Cruz y Raya«, autor vanredno originalne knjige o klasičnom teatru koju je pisao zahvatajući duboko u narodnu svest i prošlost, svodeći na sledeću formulu rezultate svojih razmišljanja: »I tako sva ta bezbrojna dela našeg klasičnog pozorišta izgledaju kao jedno jedino: božanska i ljudska gluma katoličke vere Hristove..., jer su sva ona varijacije na istu temu naše ljudske povremenosti i naše božanske večnosti«. — Međutim, više nego spoljašnje asocijacije ratnih strahota u Gojinom delu, Bergamin vidi savremenost Gojinu u stilu njegovo: »Slikao je kako je hteo, iako nije uvek slikao što je hteo«. Ova njegova tvrdoglavost kojom je slikao svoje »Caprichos« i »Disparates«, te »najjasnije i najpopularnije istine Španije«, učinile su da je Goja postao »revolucionarno otkrivenje našega naroda«. I drugi jedan književnik — Korpus Barga — vidi u Goji najvernijeg tumača narodne volje na istorijskim prekretnicama kao što je bila ona god. 1808 i kao što je ova sada: »Dok siikar Francuske revoducije uznosi građane prurušavajući ih u Rimljane, Goja uzima istorijsku Španiju, ovaploćenu u jednoj ljupkoj Vojvotkinji od Albe, i pravi od nje ženu iz naroda madridskog, »manolu«. Gojini kicoši, gizdave žene i sva ona galerija arogantnih tipova iz naroda pretstavlja Goju kao odličnog

poznavaoca madridskog građanstva i težnju tih ljudi za slobodom. »On je s narodom, a protiv francuskih trupa«, iako je bio frankofil (»afrancesado«), bio je to kao »prijatelj izabranih duhova onoga vremena, prijatelj enciklopedista, Evropljanin ...«

Revije iz kojih uzimamo ova obaveštenja objavljuju srazmerno velik broj pesama. One su, može se reći, mnogo verniji odblesak ličnog doživljavanja svojih autora među kojima imaju dva-tri imena najsnažnijih pretstavnika savremene lirike. Pre nego što reknemo koju reč o njima, i ovde treba požaliti gubitak jednog velikog pesnika španskog, možda jedinog u savremenoj španskoj književnosti koji se je sav inspirisao na najčistijim izvorima savremene narodne poezije. Posle Lope de Vega ovaj se slučaj nije ponovio u tako divnom obliku. To je Federiko Garsia Lorca, koga su pobunjenici ubili u Granadi, i to ne u borbi. Nekoliko pojedinosti iz njegove biografije najbolije će objasniti njegov pesnički temperamenat. Rodom je iz jednog sela blizu Granade. Bio se odao pravnim naukama, ali ga je povezanost sa narodom stalno vukla po selima. Smatran je najboljim poznavaoцем narodne muzike, a bio je dobar crtač i slikar. Izvesno vreme vodio je diletantsko pozorište koje je po španskim selima prlkazivalo komade klasičnog teatra, a i sam je pisao dela takvog tipa. Jedan hispanolog iz Amerike, izdavač velike antologije, video ga je ovakvog pre nekoliko godina: »Savršen umetnik, rasipan i velikodušan temperamenat, putuje svukuda zaštićen svojom večno detinjom prirodom, genijalnom, neodgovornom i simpatičnom«. Kakvog je povoda; bilo da takvog čoveka otmu pre navršene četrdesete godine španskoj, poeziji? Godine 1921 prvi put se javio jednom zbirkom pesama, i to se smatralo događajem, u španskoj lirici. Kad je nekoliko godina kasnije izdao svoj »Romancero Gitano«, cela književna Španija je osetila da je Garsija Lorca veliki pesnik Andaluzije, koju je pesnik nosio duboko u sebi i u muziku svoga stiha pretočio strast andaluzijske zemlje, njene pesme i igre, ono što se španski zove »flamenquismo«.

Krug pesnilka, Lorkinih vršnjaka, ožalilo je smrt svoga druga u velikom broju pesama u kojima taj događaj dobiva dublji značaj u sklopu onoga što se danas događa u Španiji. Oni, ti pesnici, svedoci su izuzetnog

momenta koji je ceo narod stavio u pokret, iznenadno, ali ne bez dubljih uzroka koji su njima dobro poznati. Oni veruju da taj pokret, uprkos svemu, nagoveštava bolja vremena napaćenoj Španiji. Ipak, stvarnost se i suviše okrutno igra ljudskim sudbinama i stvarima, i puna je neočekivanih obrta i iskustava koja se ne mogu objasniti nikakvom logikom niti dokučiti najsmelijom maštom. U jednom ratnom dnevniku čitamo ove retke, napisane neposredno pred pad Santandera. »Tragična radost javlja se u lakoumnoj ništavnosti pozadine: svet ide u jedini kinematograf koji radi u Santanderu, ljudi u hotelima piju najbolje likere, grohotni smeh uznemiruje krv poneke majke u crnini za poginulim sinom ... Sve se odvija meverovatnom brzinom. Kao film projektovan brzinom sto puta većom od normalne«.

Da bi se shvatilo dokle je zahvatio ove pesnike vrtlog događaja u Španiji mora se držati na umu da su se oni, gotovo svi, pojavili tokom prvih posleratnih godina kao sledbenici programa po kome poezija treba da saznaje svoj svet i svoje istine prevazilazeći stvarnost naših nemoćnih čula. U Španiji su se te škole zvale »Vanguardia«, »Ultra«, a Hose Ortega i Gaset je slična stremljenja u evropskoj umetnosti analizirao u jednom svom filozofsko-umetničkom radu, okrstivši ovu pojavu značajnim nazivom »La deshumanizacion del arte«. Oni su, istina, u zrelijim svojim pregnućima, napustili mnogo od svoga prvobitnog programa, ali su ostali verni svom shvatanju čiste umetnosti. Daleko smo od toga da ovde ocenimo koliko su bili u pravu; namera nam je da istaknemo da oni danas u svojim pesmama daju vizije tako realistički gledane, da na nas deluju kao autentični dokumenti ovoga španskog rata. Rafael Alberti, idejno i umetnički najizrađeniji među njima, i najborbeniji, izdao je (u Madridu 1937) zbirku pesama sa značajnim podnaslovom »Poezija i Istorija«. Sam daje jedno priznanje u predgovoru: »Ali naš rat, sa svojom strahovitom stvaralačkom moći, vuče me i potresa svakodnevno, noseći me, bez pravca, u najrazličitija duhovna stanja«. U ovoj zbirci pesama nailazimo na imena i događaje koji su za ove dve godine stekli tragičnu slavu i među najudaljenijim i najpravnodušnijim posmatračima španskog rata.

To su svedočanstva iz nemirne Španije, živa i rečita, i ključ da se odgonetne njihov smisao:

Sonando a oscura tropa de mulos
insistentes,
Que rebasan las calles e impiden las aceras,
van los hombres del campo como inmensas
simientes
a sembrarse en los hondos surcos las
trincheras.

1)

Još jedan pesnik, koji se često javlja, ine vidi stvari možda tako precizno kao Alberti, ali ga krvoproliće u Španiji, kao ružan san, ispunjava crnim slutnjama koje on izražava više uzvicima nego rečima?

Yo estoy poniendo el pie sobre los
ataudes,
cuya cifra se alarga sin limite en lo
oscuro,
el pie sobre almacenes de llantos i
nafragios
que suben desde el fondo del mar
hasta la boca.°)

Onda se, u refrenu ove pesme, pita pesnik (Antonio Aparisio):
»Zar može umreti Španija?«

Mogli bismo navesti još mnogo primera ratne lirike; svi su ovi primeri jedno svedočanstvo o ratnoj stvarnosti i o probuđenim snagama naroda koji je ispunjen verom u pobedu jedne Španije sa više čovečnosti i pravde. Sa manje patosa, ali i sa isto tako odličnom verom očekuje preporod svoje otadžbine Antonio Mačado. Njega smo već nekoldko puta citirali, jer se on redovno javlja u časopisu koji izlazi u republikanskoj Španiji. U svom filozofskom dnevniku, dpstojanstveno, Mačado razmišlja o najrazličitijim stvarima nad kojima stalno lebdi tragična veldčina špainske sadašnjice. »Sta ti o tom misliš, Sam.čo — upita Don Kihote — postoje li čarobnjaštva koja su jača i od istinskog junaštva? Neka mi čarobnjaci i otmu ratnu sreću, ali mi neće moći oduzeti požrtvovnost i hrabrost! — Tako govori Vitez tužna lica u najoriginalnijem poglavlju Don Kihota, pošto je izdržao genijalnu pustolovinu s lavovima. Jasno se vidi da je Don Kihote, naš Don Kihote,

pravi antipod pragmatiste, čoveka koji od uspeha, od sreće, pravi aršin kojim se meri vrlina i istina. Vrlo je lako moguće da jedan narod koji ima nešto od Don Kihota nije uvek ono što se zove napredan narod. Ali da je takav narod inferioran: to ja neću nikad dopustiti. Isto tako ne smemo verovati da je takav inarod nekoristan, izlišan za celinu čovečanske kulture, da nema određene misije, ni važnog instrumenta u orkestru istorije. Jer će se ipak jednog dana morati izazvati u borbu lavovi, s oružjem potpuno nepodesnim za borbu s njima. Moraće se naći luđak koji će hteti da se upusti u takvu pustolovinu. I to primerni luđak.«

Ove reči napisao je Mačado pre dva meseca, u Barseloni.

(Srpski književni glasnik, 1938, 1 juni)

- 1) Buče kao čopor mazgi tvrdoglavih koje su preplavile ulice, zakrčile pločnike, idu ljudi sa sela kao beskrajno semenje da se zaseju u duboke brazde rovova.
- 2) Stupam nogom po mrtvačkim sanducima koji se nižu bez kraja u tamu, stupam nogom po gomilama plača i stradanja koja se dižu iz morskih dubina i penju do usta.

DINA KATAN BEN CION

Nina Popov, Dnevnik, Novi Sad/ Izvod

Knjige koje menjaju život

Prevodilaštvo mi je pružilo onu potporu koju vam daje ono što vam znači u pogledu vašeg ličnog porekla i pomoglo da spoznam moj kombinovani kompleksni identitet koji je dvojezičan, sa dva sveta koja se u meni spajaju i dobijaju značaj. Sam rad me je uverio da je moj posao upravo da spajam taj intimni osećaj sa tekstom i da zato postojim. Ovim rečima dr Dina Katan Ben Cion, pesnikinja, književni prevodilac i univerzitetski nastavnik iz Izraela, objašnjava svoj odnos prema prevodjenju. Nedavno je Dina bila gost Matice srpske gde je govorila o svom prevodilačkom i pesničkom radu. Boravak u Novom Sadu podseća je na njene ranije posete, kao i na poznanstvo sa Aleksandrom Tišmom i prilikom da sa njim obiđe neke delove grada koje je opisivao u svojim delima, a ona prevodila sa

tako mnogo interesovanja. Navodi i Tišmine reči da je bio zadovoljan što mu se dela prevode na hebrejski jer to je, po njemu, jezik stvaranja.

Literatura je svet Dine Katan Ben Cion u kome je našla utočište, od studija književnosti do svih kasnijih profesionalnih angažmana. Uz šest pesničkih zbirki i više naučnih studija i članaka, njen prevodilački potpis je i na nizu knjiga naših autora pretočenih na hebrejski jezik. Među njima je više dela Davida Albaharija: "Opis smrti", "Kratka knjiga", "Mamac", "Gec i Majer", Cink; Danila Kiša: "Grobnica za Borisa Davidoviča", "Enciklopedija mrtvih", "Peščanik", "Rani jadi"; Ive Andrića: "Jevrejske priče", "Travnička hronika", "Gospođica", "Na Drini ćuprija", Aleksandra Tišme: "Upotreba čoveka", "Knjiga o Blamu", "Škola bezbožništva", kao i "Hazarski Rečnik" Milorada Pavića, "Muzej bezuvjetne predaje" Dubravke Ugrešić, poezija Vaska Pope i Ivana V. Lalića, Antologija srpske pripovetke, "Kuća sećanja i zaborava" Filipa Davida, "Miris kiše na Balkanu" i "Cvat lipe na Balkanu" Gordane Kuić i druge. Dobitnica je Povelje Udruženja književnih prevodilaca Srbije za izuzetan doprinos prevodjenju srpske književnosti i širenju srpske kulture van granica Srbije, povodom 60. godišnjice UKPS, kao i dva puta u Izraelu nagradu za prevodilačko stvaralaštvo (1993; 2015).

Rođena u Sarajevu, Dina Katan Ben Cion je po odlasku u Izrael sačuvala jezik svog detinjstva. Diplomirala je englesku i hebrejsku književnost na Univerzitetu u Tel Avivu, a odbranila doktorsku tezu o ženskoj odiseji u književnosti Jevreja bivše Jugoslavije na Univerzitetu Bar Ilan / Odeljenja za rodne studije i komparativnu književnost.

- Moj srpski nije baš takav kakav bi mogao biti da sam ovde studirala - kaže naša sagovornica. - U Sarajevu, sam završila samo dva razreda, četvrti i peti, i to je cela moja škola na ovom jeziku, ali veoma dobro upamćena škola, i mislim da sam sve ono što sam tada naučila o jeziku i pismenosti ponela posle u život, a da nisam ni bila svesna koliko su te prve pouke koje svako od nas prima na maternjem jeziku važne i značajne i koliko su usmerile naš život, što spoznamo tek kada dođemo u neke zrele godine. Tako se desilo i kod mene.